

L'Espai Català Transfronterer: Una identitat geopolítica en construcció?

Joan-Francesc Castex–Ey
Geògraf

A través de l'obra *La Catalogne Nord en quête d'identité*, publicada el 2005 a Perpinyà-Cabestany a TDO Editions, preteníem demostrar que les terres catalanes situades al nord de la frontera pirinenca estan portant a terme sota els nostres ulls un veritable procés de «introspecció», una recerca ontològica col·lectiva, conscient o inconscient.

També volíem explicar que aquesta recerca identitària de tot un territori, la Catalunya Nord, és a la vegada fruit d'una confrontació històrica entre els sentiments de pertinença català i francès d'ençà del Tractat dels Pirineus (que tindrà 350 anys l'any vinent), i estimulada o suscitada per uns factors molt més recents que són, en desori, la descentralització administrativa, la construcció europea, la globalització i les mutacions demogràfiques en curs.

La Catalunya Nord: balanç identitari i context territorial

Per entendre serenament la problemàtica ha estat necessari produir una visió sintètica de les coses, a través de dos grans prismes analítics. Primer de tot, ha calgut definir la Catalunya Nord, la seva trajectòria històrica, analitzar les seves dades etnolingüístiques, per aconseguir delimitar, ni que fos una mica, els contorns de la seva identitat col·lectiva. La qüestió de les mentalitats territorialitzades en presència, la dificultat de copsar-les del tot en el context perifèric d'un Estat - el francès - encara unitarista i centralitzador, i de trastorns sociodemogràfics derivats de les "Trentes Glorioses", ha estat central.

Llavors, convenia dur a terme un estudi comparatiu dels territoris catalans migpartits per la frontera franco-espanyola, dit d'una altra manera una reflexió eminentment transfronterera. És sobretot mitjançant el balanç dels punts comuns i de les diferències que podem observar a banda i banda del límit d'Estat, l'anàlisi de les representacions i percepcions creuades que cadascun dels actors es fa del veí d'ultra-frontera, i un punt sobre la naturalesa de les relacions transfrontereres en qüestió, que ha estat portat a terme aquest segon treball.

En el marc d'aquesta reflexió transfronterera, és interessant ressaltar aquí un estat d'ànima present de manera recurrent a les enquestes que vaig conduir llavors, tant al davant d'uns líders d'opinió com d'uns ciutadans *lambda* de la Catalunya Nord: existeix un quasi

autodi de la identitat nordcatalana, viscuda amb un sentiment d'inferioritat en comparació amb una identitat sudcatalana percebuda de manera força atractiva. Quan se sap que només fa algunes dècades aquests mateixos Catalans del Nord vivien llur identitat col·lectiva amb un sentiment de superioritat política, econòmica i cultural cada vegada que miraven cap als territoris situats al sud de la frontera, només ens queda ironitzar sobre el curs de la Història...

Des de les realitats actuals fins a les perspectives projectables: geopolítica d'una regió-frontera

Així, una reflexió, conceptual tant com sigui possible, sobre aquestes qüestions abordant el lligam entre identitats i territoris era útil, em semblava. Ja que es tracta al capdavant de temes encara bastant poc tractats al tram de frontera que ens correspon, sent uns fenòmens encara relativament recents en aquest context espacial, contràriament a altres límits d'Estat interiors de la Unió Europea (pensem sobretot en les zones transfrontereres entre França i Alemanya).

El conjunt d'aquest treball d'anàlisi diguem científica, acompanyada d'una reflexió sobre els conceptes que s'hi relacionen, i d'un treball d'enquestes i d'entrevistes, ha permès desembocar finalment sobre un esbós de prospectiva, mitjançant la presentació de quatre guions que finalitzen el llibre i permeten entreveure les hipòtesis de futur per a la Catalunya Nord i la seva personalitat específica.

Aquests quatre guions tenen en compte diverses tendències i diversos paràmetres polítics, socioeconòmics i culturals, però tots veuen la seva configuració afectada per un paràmetre transversal, amb totes les seves variables d'ajustament: el desenvolupament o no, i en el cas que sí en quina mesura des d'un punt de vista quantitatiu i qualitatiu, de **la cooperació transfronterera**. El nostre postulat era de fer d'aquest paràmetre, de la seva absència a la seva presència més o menys marcada, el que pot canviar la "donne", o bé en el sentit d'una decadència del territori i de la seva identitat, o bé en el sentit d'un destí autònom i dinàmic, amb tots els matisos eventuais dels guions intermediaris.

Així, el quart i últim guió, un entre els quals el paràmetre transfronterer té una incidència notable, augurava la següent: els seus interessos, les seves lògiques i la seva

vertebració d'una Catalunya Nord apostant essencialment per a les seves pròpies forces, empescant-se el seu propi destí mitjançant un desenvolupament autocentrat, una catalanitat polifacètica sent un dels elements vertebradors d'una societat esdevinguda multicultural.

Una catalanitat dúctil doncs, però amb un eix estructurant fent-li abraçar la modernitat de manera decidida : un eix orientant-la cap a un futur transfronterer, en el marc d'una identitat territorial equilibrada i a l'abast del "quotidià", aplegant les comarques septentrionals de la Catalunya Sud, i la Catalunya Nord.

Unes primícies de canvis territorials que es manifesten a la Catalunya Nord

Amb els enfocaments que es desprenen de les conclusions del llibre, així com amb els esdeveniments, les postures i les iniciatives de tota mena que han vist la llum d'ençà d'aleshores, és possible arriscar-se a formular un altre postulat: la Catalunya Nord, la seva societat civil, els seus actors socioeconòmics, els seus diferents medis associatius i estaments constituïts, sembla madura, amb graus diversos, per a aquesta recomposició geopolítica, a punt en part per refundar la seva identitat territorial, aguantant-se, recolzant-se sobre la cooperació transfronterera.

És clar, hi haurà aquí i allà reticències, recel, molt de temps encara prevaldran el geocentrisme, els prejudicis, la por de l'Altre que és a vegades un competidor, es pososaran els terminis, fins i tot hi hauran bloqueigs, car no és mai una sinecura superar una frontera ja relativament antiga i que constitueix, com totes les fronteres, un "mur d'incomprensió", un ordre establert sacralitzat pels Estats, implicant per conseqüent tenir respecte a ella un toc d'esperit rebel, cosa que no és forçosament la virtut cardinal de tots.

Tanmateix, cal preguntar-se si la Catalunya Nord es pot permetre el luxe de seguir posant-se d'esquena a una de les regions més dinàmiques de la Catalunya Sud i de l'Estat espanyol? També cal preguntar-se si existeix una altra sortida que la d'esborrar la visió redhibitòria de territoris que, més enllà d'una línia fronterera arbitrària, fruit de contingències polítiques i militars passades i no d'una immanència natural fantasiejada, només serien uns territoris estrangers incompatibles i que hom menysté?

Les institucions administratives, a vegades avant-guardistes, a vegades esperonades pels ciutadans (font de qualsevol demacràcia, i a vegades promptes a fustigar els polítics per a llur suposada incúria), i amb recorreguts els quals en la matèria són diversos, també semblen sincerament conscients dels reptes d'aquesta recomposició geopolítica per al desenvolupament del territori i el benestar de les seves poblacions - encara que amb estratègies heterogènies, àdhuc divergents a vegades, convé subratllar-ho. I és un fet notori.

Es tracta aquí de les institucions descentralitzades, que tenen doncs una política pública de comunicació en aquesta matèria, donant la possibilitat a cadascú d'avaluar ni que fos una mica les accions empreses. Es pot imaginar naturalment (és una obvietat dir-ho) que les institucions d'Estat, per les quals la frontera roman un atribut de regalia, sens dubte no aniran sempre en el mateix sentit. En efecte, encara que el contrari fos desitjable tenint en compte el pes encara notable d'agents d'aquestes característiques a França, cal preguntar-se el

visió sempre seran en adequació amb els dels agents locals, ni que siguin representants del poble? Especialment per exemple si aquests actors locals afebleixen llurs posicionaments fent pública llur desunió. Dit això, els temps estan canviant, i Europa i el món també estan canviant França, i alguns representants seus entenen que val més acompanyar aquests moviments ineludibles que no pas apuntalar-se en la doctrina jacobina que molts s'acorden per qualificar-la d'inoperant.

Efectivament, tota aquesta mutació geo identitària va, és innegable, en el sentit de la Història del continent. I de vegades n'hi ha prou que els actors polítics, econòmics, socials, i culturals, concernits pel canvi, **tots els actors**, s'uneixin i vagin en el mateix sentit per al bé comú, i es persuadeixin mutualment de la pertinència de la iniciativa, per què allò passi.

És del futur col·lectiu d'aquest territori, el seu declivi definitiu o bé la seva represa, del qual es tracta...

Construir un partenariat transfronterer per construir un nou territori

En tal context, i malgrat el fet que el nostre propòsit dins l'obra *La Catalogne Nord en quête d'identité* consistia en limitar-se essencialment en el punt de vista nordcatalà, cal constatar que aquest canvi no es produirà sense un *partenariat* sòlid : *quid*, llavors, de la regió veïna, la de les comarques gironines, dels territoris més o menys polaritzats per l'aglomeració de Girona, que constitueix «l'altra» peça clau del joc sobre aquest tauler *transfronterer*, en el sentit estricte i primer de la paraula¹?

La qualitat i l'equilibri del *partenariat* transfronterer sorgiran d'un joc de seducció recíproc i d'una recerca mútua de reconeixement, orientats per «l'índex d'atractivitat» exercit per l'un sobre l'altre, i viceversa. Ja que com moltes relacions humanes, sense ser cínica, també cal comptar amb els «arrencaments», els càlculs, els respectius interessos, les apostes, les segones intencions, encara que els ideals no siguin insignificants.

En qualsevol cas, l'èxit de la jornada transfronterera de Banyuls de la Marenda del 23 de maig proppassat organitzada per la Universitat de Perpinyà, en la qual van participar nombrosos agents de desenvolupament, actors associatius, institucionals, i entitats socioeconòmiques de la regió de Girona, així com altres senyals que trigarien massa a ser exposats ara, ens deixen pensar que també s'ha generat sens dubte una gran expectativa, una «set» de cooperació, d'aquell costat de la frontera.

Per cert, cal saber, la qual cosa sovint es desconeix a la Catalunya Nord, que la regió de Girona també està vivint un inici de crisi, està patint el contracop de l'ensorrament del sector immobiliari i de l'augment dels preus del petroli, i doncs mira amb interès les possibilitats de

¹ Excloent d'entrada de la zona transfronterera ciutats com Barcelona o Montpellier, tant d'un punt de vista científic (geogràficament parlant per ser una ciutat fronterera cal viure en la proximitat immediata d'una frontera, ser influenciat i afectat de manera quotidiana i en tots els àmbits per la seva presència), com del punt de vista de l'administració europea (que només reconeix com a zones directament elegibles als fons dedicats a la cooperació transfronterera els departaments i les províncies que són tocant a una frontera).

desenvolupament conjunt, la visibilitat i el pes que això dona a l'exterior, així com les oportunitats de finançaments públics, generats per una cooperació transfronterera global i estructurada.

A més, els actors de la Catalunya Sud en general sovint miren amb enveja les polítiques públiques territorials i socials de la Catalunya Nord, ja que a vegades ells tenen més una cultura empresarial i d'iniciativa privada, que no pas administrativa i derivada d'un poder « vertical ».

Però uns altres que no pas jo potser estudiaran la naturalesa de la recerca identitària de la regió de Girona, i els seus lligams amb les esperances generades per la cooperació europea a escala dels territoris locals.

Sigui com sigui, una cooperació transfronterera genèrica, institucional o no, és essencial, indispensable fins i tot per permetre aquest canvi territorial, i anticipar-ne els esculls. Que aquesta cooperació sigui oficial o oficiosa, ja que els actors no sempre abaten el joc, el que sovint també és revelador de les (r)evolucions geopolítiques latents o verificades.

Una iniciativa com la de l'Eurodistricte, ara coneguda per molts actors, ens incita a pensar que potser el canvi ja està engegat, però es tracta d'un gir geopolític encara inacabat, fràgil, lent car probablement potencialment reformador.

Aquest canvi, podria permetre la creació d'un pol territorial de gran envergadura, si els entrebancs de tota mena, que no faltaran, no s'acumulen massa, i si es finalitza. Es faria palès a través l'adveniment d'una mena de « centralitat » espacial, la construcció d'una identitat territorial articulada al voltant d'una cooperació pluri temàtica i integrada a l'escala de tot l'Espai Català Transfronterer, per a un desenvolupament compartit i que ajudi a resoldre concretament els problemes comuns.

Tot plegat, permetria a l'Espai Català Transfronterer - un territori més aviat rural ponderat per algunes ciutats i viles i completat per unes zones litorals i muntanyoses turístiques – d'existir de debò i de manera autònoma de cara a les forces centrípetes de la metròpolis barcelonina i de les àrees urbanes de Tolosa de Llenguadoc i de Montpeller.

L'Espai Català Transfronterer: la nova « frontera »?

Què designa en el fons aquest Espai Català Transfronterer ? Una àrea de catalanitat a facetes a cavall sobre la frontera política, en la proximitat? Una catalanitat plural, múltiple, però amb uns denominadors comuns i uns projectes per compartir²? Una llengua comuna, el català, malgrat les dissemblances notables que la caracteritzen en matèria de situacions sociolingüístiques i jurídiques a banda i banda de la ratlla fronterera francoespanyola?

² Sense negar per això les diferències, àdhuc les divergències. És la noció de « projecte » de futur, d'obertura territorial, que de tota manera ha de prevaldre aquí. Per altra banda, **encara que la catalanitat fos absent d'aquests territoris, seria tant útil i pertinent de cooperar...**

En efecte, designa, em sembla, uns territoris – abraçant àmpliament des de la Cerdanya fins a l'Empordà i al Rosselló i passant pels massisos Puigmal-Canigó i llurs voltants - que tenen una base identitària comuna i una llarga història compartida, sent aquí els condicionaments patrimonials, però sobretot humans, de la cooperació (des dels comtats catalans medievals fins a la memòria de l'exili republicà sota el franquisme).

També són uns territoris que viuen un canvi recent de les mentalitats socials i culturals, estimulant de retruc la cooperació, i amb dates simbòliques com a fites successives: 1986, entrada de l'Estat espanyol al que avui és la Unió Europea ; 1992, Jocs Olímpics de Barcelona que fan d'aquesta ciutat i de tota la Catalunya Sud un referent no només internacional sinó també transfronterer en sentit ampli ; 2009: arribada anunciada del TGV Perpinyà-Figueres, i Perpinyà-Girona-Barcelona el 2012.

Per acabar, també són uns territoris potencialment complementaris d'un punt de vista econòmic i de les infraestructures, car juguen en el fons a la mateixa divisió, i llur « intimitat » geogràfica implica la relació, les mobilitats, els intercanvis ciutadans, al nivell dels mateixos habitants, per a les activitats, per al treball, per als lleures, per a la vida, tant simplement.

De fet, es tracta per als components d'aquest Espai Català Transfronterer d'unir-se i ser solidaris, però tanmateix sense voler uniformitzar, recolzant-se doncs, és veritat, sobre una visió comuna ben identificada, una comunitat de destí, però també sobre l'alteritat agermanada, i la diversitat que completa, supleix, enriqueix, dona un « valor afegit ».

En aquests començaments del segle 21, l'Espai Català Transfronterer (més d'1 milió d'habitants escampats per gairebé 450 municipis i més de 10.000 km²) es presenta a nosaltres com una « finestra » sobre una nova territorialitat, o més ben dit una territorialitat futura, en gestació. Això permetria als seus habitants viure una « escapada », un viatge « extra societal », a la vegada en part connectat de nou amb la cadena dels temps, i a la vegada inèdit, en un espai en construcció, en via d' « auto integració » d'un costat, i de l'altre en via de relativització (el que no vol pas dir ruptura) dels seus lligams exteriors.

Nogensmenys, tant les representacions mentals com els coneixements teòrics o empírics que cadascun dels actors té del territori del *partenari* encara són parcials, truncats, « enterbolits » per una frontera política en part encara activa, que constitueix com a mínim una barrera psicològica que allunya els protagonistes més que la distància física real ho faria normalment.

Efectivament, com identificar-se plenament a un territori que només hom coneix encara superficialment, de manera més aviat intermitent, més enllà d'un límit administratiu que també limita unes vivències diferents, una altra societat, un altre imaginari espacial?

És aquí que rau tota l'amplitud del repte d'estructurar globalment l'Espai Català Transfronterer en una sola conca de vida, una conca de vida aplegant el Departament dels Pirineus Orientals i la Província de Girona, fent servir el vocabulari de la nomenclatura administrativa vigent.

Per resumir, i per concloure, si la construcció de l'edifici geopolític que acabem d'evocar es finalitza com més aviat millor, aquest Espai Català Transfronterer podria constituir a mitjà termini una identitat territorial comuna i diversa a la vegada. Dit d'una altra manera un territori «unit en la diversitat» la qual cosa és la divisa de la Unió Europea, aquesta Unió que concorre a la defuncionalització de les fronteres interiors d'Europa.

Un espai que, un cop estructurat i dotat d'una estratègia comuna de desenvolupament i de política territorial, afegiria la seva pedra a la construcció europea, a la seva manera, i faria sentir la seva veu, modesta però la seva, en el «concert» europeu.

Aquest concert que ha permès la pacificació del continent, fent possible el « projecte de pau perpètua » preuat per Kant.

Són justament els espais transfronterers com el nostre que actuen més, i concretament, per superar les « antigues » fronteres interiors, físiques i mentals, de la Unió, que actuen per **una construcció europea moderna, a prop dels ciutadans i dels territoris reals, per prosperar i «fer les paus» a una escala quotidiana, humana.**